ARSE 52 / 2018 / 35-62

ELS TEXTOS IBÈRICS DE L'URNA II DE LA PUNTA (MORT I SEPULTURA DE BOTO TIGI)

Manuel Civera i Gómez

El poblament de la Punta i la seua necròpolis

L'any 1981 el Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València en col·laboració amb la Diputació de Castelló editaren el llibre *Materiales de la necrópolis ibérica de Orleyl (Vall d'Uxó, Casellón)* dels autors A. Lázaro Mengod, N. Mesado Oliver, C. Aranegui Gascó i D. Fletcher Valls.[1]

En el capítol I i II Lázaro i Mesado informen del jaciment i dels materials trobats: situació respecte dels riu Belcaire i del camí de Xilxes que va cap a la mar. El nucli poblacional feia unes cinc hectàrees. La necròpolis feia una fanecada d'extensió aproximadament situada a l'est del peu del tossal on es realitzaren excavacions i es trobaren els materials en superfície i les urnes I i II. La necròpolis era l'entrada al nucli poblacional com a Saiganda. La sepultura II constava de tres vasos àtics: una copa de peu baix incompleta, una pàtera i una cràtera). La cràtera fou reventada per la rella d'un aladre i recomposada per Làzaro i pel personal del museu de Borriana. Al costat de la cràtera, sota una de les anses es recuperà el joc de cinc ponderals i el

[1] Lázaro, Mesado, Aranegui i Fletcher (1981): *Materiales de la necrópolis ibérica de Orleyl (Vall d'Uxó, Castellón)*. Serie de trabajos varios núm 70. Servicio de Investigación Prehistórica, Diputación Provincial de Valencia. Els arqueòlegs i iberistes es refereixen al jaciment que tractem amb el nom d'Orleyl. Cal dir, però, que encara avui aquest topònim es desconegut pels llauradors de la zona, els quals coneixen el tossal com la Punta. De manera que tot fa pensar que Orley és un nom popular recent a partir d'alguna troballa àurea al lloc, deformat gràficament a partir d'or de llei, Orley.

platet d'una balança inutilitzada expressament amb motiu del sepeli. Tot el conjunt es trobà immers en una superfície de cendra de 130 cm de diàmetre.

En el capítol III Aranegui tracta les ceràmiques àtiques de l'urna II en el context de les cerámiques importades. L'urna cinerària de Boto Tigi és una cràtera de producció àtica tardana, amb tècnica pictòrica i temes àtics: una copa de peu baix, una pàtera i una cràtera de bernís negre, decorada amb dues escenes pintades: oficiants i grifó sobrepintades en blanc i roig, situades entre dues cenefes: una guirnalda de fulles d'olivera dalt i una greca baix. És importantíssima la relació que estableix Aranegui[2] entre les pintures de la cràtera de la Punta amb les del pintor de l'amazona que Beazley i les de la cràtera d'Ensérune, atribuïdes al *retorted eye painter* de meitat del segle IV aC. Mogut per la identificació de l'autor de la cràtera, vam aprofitar el cap d'any 2018-2019 a la Camarga per acostar-nos a l'oppidum d'Ensérune i veure al museu les obres del *retorted eye painter*. Amb el temps just contemplàrem la gran quantitat de vasos recuperats en les excavacions entre els quals el titulat *L'hoplita i les amazones* amb el repintat en blanc per l'autor del segle IV aC i sobretot la cràtera (també utilitzada com a urna cinerària) pintada amb el mateix tema que el de la de la Punta. Es tracta d'una peça major que la Punta i completa, amb les dues escenes igualment distribuïdes: una els tres oficiants i l'altra el grifó lluitant contra els armats. Certament, entre la cràtera de la Punta i la de Ensèrune hi ha diferències. Les més notables són que el grifó d'Ensérune no té les ales pintades de blanc i el de la Punta sí, i que el guerrer que s'enfronta al grifó per la dreta en la peça de la Punta va a peu i porta escut escotat, mentre en la d'Ensérune va a cavall i no porta escut. Tornaré sobre el particular.

Pintura clàssica del gruifó amb els arimaspes.

[2] Aranegui (1981), nota 20: J.D. Beazley (1963): Attic Red-Figure Vase-Painters, Oxford, pp. 1478-1480. J. Jannoray (1955):"Ensérune. Contribution à l'étude des civilisations prérromaines de la Gaule Méridionale." Paris, 319, Lám. XLII, 4.

En el Capítol IV Fletcher tracta les quatre inscripcions que es recuperaren en els tres atifells que contenien les restes humanes calcinades d'una pesona. Dins de la càtera es trobaren els ploms de les inscripcions VI i VII, mentre el V se situava amagat en el fons del peu. Fletcher macrofotografià els ploms de les inscripcions, trasliterà els textos i reparà en les veus que es repetien.

En 1992 es realitzà una campanya d'excavació realitzada per Isabel Moraño i José María García per extraure la planta del poblat.[3] En la publicació del treball descriuen el tossal de 122 m d'alçada amb la ladera sud escarpada i un descens cap al nord des del qual s'albira la fèrtil plana litoral regada pel rierol Belcaire. En la falda nord es trobava el poblat que els autors calculen en 3'5 ha. Disposa de diversos recintes emmurallats amb retranquejos i torres bipartites. S'accedeix seguint les corbes de nivell i els habitacles de planta rectangular estan construïts de massoneria en sec, adossats uns als altres i solen donar a dos carrers. La primera ocupació data dels segles IX i VIII aC. Es dubta de la continuïtat de poblament, si bé els autors consideren que fou ocupat permanentment des del segle VI al II aC. Els autors reparen en la zona més elevada, la qual anomenen acrópolis, on destaquen dues construccions: la primera fa 7'84 m per 4'90 amb murs que fan entre 1 i 1'28 m d'amples i consideren que es tracta d'una torre atès que les estructures permeten una alçada considerable; la segon fa 13'84 m per 8 m, la qual subdividida en dos rectangles i el del fons a la seua vegada en dos més. Els autors pensen que es tracta d'un temple. Al meu entendre és una deducció versemblant perquè les mides són practicament les mateixes que el podi del temple de la divinitat màxima de Saiganda, assimilada a Diana, de la mateixa època, el qual disposa també de tres cel·les per aminorar la pressió de la matèria i reforçar al mateix temps la cimentació. El poblat estigué en la seua penitud durant el període ibèric ple (s. IV i III aC) i decaigué a partir de la Segona Guerra Púnica. Tot plegat evidencia que el poblat era la residència de l'elit social que controlava el territori i, conseqüentment, tenia un caràcter militar.

El procés d'anàlisi i traducció de l'iber

Han passat quaranta anys de la publicació del llibre sobre la troballa de la Punta i de l'anàlisi dels textos ibèrics realitzada per Fletcher amb el mètode camparatiu, el qual ben justament ha aconseguit identificar algunes de les veus ibèriques que es repeteixen en diversos textos. Tampoc han estat mínimament

[3] García Fuertes, J. Mª. (1998):"La Punta d'Orleyl (Vall d'Uixó, Castellón): Un ejemplo de espacio de poder", *Saguntum, papeles del laboratorio de Arqueología de Valencia, Extra-1 1998*, pp. 115-128 Universitat de València.

fructuoses les temptatives d'anàlisi més pretencioses, per exemple de Luis Silgo Gauche, alumne de Fletcher i un iberista amb un currículum extens. Silgo considerà que els ploms de la sepultura 2 de la Punta són conjurs, *tabellae defixionis*.[4] Les *defixio* llatines són declaracions escrites sobre planxes de plom en les quals un devot prega a una divinitat determinada perquè afavorisca les seues relacions afectives (d'amor) o castigue la persona odiada (d'ira). A Sagunt s'han recuperat unes quantes *defixio* datades entre els segles I-II dC en les quals el devot invoca Jau (Déu dels jueus escrit en llatí) amb la finalitat que l'auxilie en els seus desitjos o odis.[5] Els textos dels ploms de la Punta no són defixions d'aquest tipus perquè formen part de la cerimònia funerària de la incineració i, si bé comparteixen amb els conjurs llatins la invocació a una divinitat, en aquest cas Tu, i clamen justícia als magistrats Laku Iltur i Iltir Belez d'Arse perquè facen justícia per haver assassinat Boto Tigi. Silgo no identifica els protagonistes en el seu treball, ni interpreta la narració dels fets. Es mou en el terreny de la intuïció i s'equivoca a considerar Sekenius i Atilebe com a sacerdots que invoquen els deus per fer mal els Boto, i identifica com a divinitats el que són veus comuns: *ire, iunstir, turane* i *barenyliki*. Com es desprén de l'anàlisi i interpretació que segueix, és una especulació gratuïta.

La metodologia d'anàlisi aplicada per mi segueix a grans trets les següents passes:

- Transcripció de la inscripció. Sovint els iberistes no transcriuen les inscripcions, creguem que per les dificultats de reproducció del signari. Avui això no comporta dificultats i la transcripció facilita molt la identificació de les veus.

- Trasliteració del text. Empre els signes del l'iber dual, el signe senzill és el sonor, 𐬀 (da), i el signe complex és el sord, 𐬁 (ta). Seguisc les equivalències establertes menys en la trasliteració els signes 𐬟, 𐬌, 𐬎 els quals traslitere respectivament per R, z, y perquè facilita l'escriptura i resolen problemes que explicaré en un altre moment.

- Identificació dels segments. Els ploms de la Punta estan molt ben escrits i puntejats. El segments poden ser nominals, preposicionals i predicatius.
- Identificació de les veus que hipotèticament aglutina cada segment. Pose un exemple per introduir en el problema. Sobre el segment *us-*

[4] Silgo Gauche, Luis (2009): "Nuevo estudio de la inscripción ibérica sobre plomo Orleyl V (F. 9.5) ¿Una defixio pública?, *ELEA 9*, XXII Seminario de lenguas y epigrafía antiguas, pp. 347-413. Sección de estudios ibéricos D. Fletcher Valls, Real Acadèmia de Cultura Valenciana.

[5] Corell, Josep (2002): *Inscripcions romanes del País Valencià Ia (Saguntu i el seu territori)*. Universitat de València, pp. 67-78.

keike, que es repeteix diverses vegades als ploms de la Punta, a partir de les estructures dels numerals en relació amb el basc, afirme que està format per les veus: *us, kei, ke,* les quals es corresponen amb els verbs bascos os(tu) que significa "robar", ghei(tu) que significa afegir i *ke* que és la conjunció que. Si la tira dels segments és més llarga i el textos més extensos, la identificació de les veus és més difícil, fonamentalment per les aglutinacions i elisions de vocals. Per exemple el tercer segment de la inscripció V, *bitebagiRzbane,* entenc que la integren les veus: *bite b'agi [i]R[e e]z ba ne.*

- Apropament al significat de les veus i dels segments. Cerque l'arrel a l'euskera (també llatina, grega...) a la qual podria correspondre cada veu ibèrica. Certament, moltes veus ibèriques siguen iguals o molt properes no vol dir que es tracten de la mateixa llengua, així per exemple no flexionen igual. Per trobar les equivalències entre l'iber i el basc actual considere que els signes ibèrics oclusius i també els consonàntics no oclusius formen una mena de forqueta, de manera que l'ús del signe sonor o sord és indiferent a l'hora de fixar el significat. A continuació atorgue un significat sintàctic que concorde amb la resta de les veus del segment atenent els morfemes preposicionals.

- Finalment faig una lectura completa del text atenent al significat dels segments. En la proposta de traducció final és molt important la funció dels noms propis, les accions que fan els protagonistes i expliquen què és narra. En la reconstrucció és fonamental la previsibilitat del text.

Amb el procediment d'anàlisi descrit i sabent la finalitat de l'objecte on es troba la inscripció he aconseguit lectures versemblants, malgrat les deficiències i errades. Tot i això sóc conscient que les propostes de traducció són aproximacions a la perfecta traducció perquè el significat de les veus ha canviat amb el temps i és molt difícil, sinó impossible, conèixer el significat profund de l'iber atès que, com en totes les llengües, el significat connotatiu s'adquereix per l'ús i no queda al món cap iberoparlant.

L'anàlisi morfològic i sintàctic de les inscripcions

Plom V de la Punta

La inscripció es troba en una planxa de plom que fa 270 mm de llarga per 44 mm d'ampla. Està escrita per una sola cara i conté sis línies de text amb

un total de 13 segment, entre els quals n'hi ha un que potser ha perdut un o dos signes. Les tres primeres línies estan subratllades i l'última línia ocupa un poc més d'un terç de la línia. La caligrafia és recta i neta.

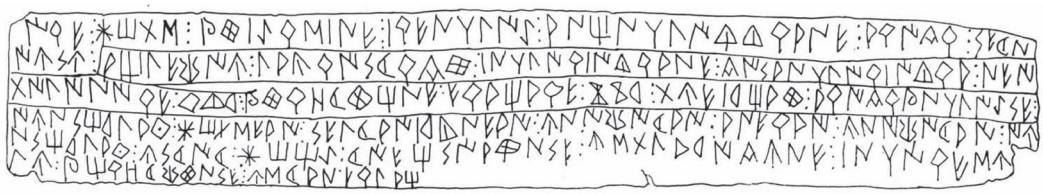

Orleyl V

Transcripció: ᛚᛟᚱ ⁝ ᚼᛚᚷᛗ ⁝ ᚹᛟᛁᛇᛟᛗᛁᛚᚱ ⁝ ᛁᛟᚱᛚᛉᛚᛚᛇ ⁝ ᚹᛚᛋᛚᛉᛚᛚᛟᛞᛟᚹᛚᚱ ⁝ ᚹᛟᛚᚷᛟ ⁝ ᛊᚱᛈᛚ / ᛚᛏᛊᛏ ⁝ ᚹᛋᛚᚱᛒᛚᛏ ⁝ ᛚᚹᛏᛟᛚᛊᛈᛟᚷᛟ ⁝ ᛁᛚᛉᛚᛚᛟᛁᛚᛞᛟᚹᛚᚱ ⁝ ᚷᛚᛊᚦᛚᛚ ᛉᛚᛚᛟᛁᛚᛞᛟᚦ ⁝ ᛚᚱᛚ / ᚷᛚᛚᛚᛚᛚᛟᚱ ⁝ ᛟᛞᛏ ⁝ ᚹᛟᛟᚺᛈᛟᛋᛚᚱ ⁝ ᚱᛟᚦᛋᚹᛟᚱ ⁝ ᛝᛝᛏ ⁝ ᚷᛏᚱᛁᛏᛋᚦᛟ ⁝ ᚦᛟᛚᚷᛟᚹᛚᛉᛚᛚᚷᛊᚱ ⁝ / ᛚᛏᛚᛊᛋᛏᛚᚦᛟ ⁝ ᚼᛚᚷᛗᚱᚹᛚ ⁝ ᛊᚱᛚᛈᚹᛚᛁᛏᛞᛚᚱᚹᛚ ⁝ ᛏᛚᛚᛒᛚᛈᚹᛚ ⁝ ᚹᛚᚱᛟᚹᛚ ⁝ ᚷᛚᛚᛒᛚᛈᚦᛚ ⁝ ᛚᛏ / ᛊᛋᛏᛚᚦᛟ ⁝ ᛏᛊᛈᚱᛚᛈ ⁝ ᚼᛚᛋᛏᛊ ⁝ ᛈᛚᚱᛋᛊᛚᚹᛟᛚᛊᚱ ⁝ ᛏᛗᚷᛚᚦᛚ ᛏᛚᚷᛏᛚᚱ ⁝ ᛁᛚᛉᛚᛟᚱᛗᛏ[–] / ᛚᛏ ⁝ ᚹᛋᛟᚺᛈᛒᛟᛚᛊᚱ ⁝ ᛏᛗᛈᚦᛚᛉᛟᛚᚦᛋ

Trasliteració per segments numerats: (1) iRe (2) botodaz (3) bitebagiRzbane (4) baRenyligi (5) antinyliRtuRane (6) aRikaR (7) sekeniusu (8) atilebeiu (9) lauRiskeRkate (10) banyliRbaituRane (11) kaisan yliRbaituRa (12) neidailiniRe (13) gutur (14) boteRoketetine (15) eRatiaRe (16) kogor (17) tauebartiate (18) aRikaRbinylikase (19) iunstirlaku (20) bototazeai (21) selkeaibartuneai (22) unibeikeai (23) aneRai (24) ganibaikeai (25) iunstirlaku (26) uskeike (27) bototigi (28) keietisiatense (29) uzdalarikaune (30) banyiRezu[ ]lu (31) bitiRokebetense (32) uzkeanyRlati.

Anàlisi dels segments:

1. *iRe.* Correspondria al substantiu basc i al llatí "ira".

2. *botodaz.* Antropònim Boto, ací amb la partícula -daz per referir-se al llinatge: "dels Boto".

3. *bite b'agi [i]R[e e]z ba ne.* En euskera *bide* significa "camí". *B'agi* és el passat corresponent al verb basc *agi(tu)* que significa "succeir (esdevindre)". El morfema *irz ba* és la forma apocopada *[i]R[e e]z ba.* El morfema *ne*, "de". El segment és una frase:"La ira no va esdevindre del camí".

4. *b'aRen y ligi*. En basc *arren(du)* significa "conjurar" en passat i *likis(tu)* significa "embrutir-se (brut)". El segment és nucli predicatiu amb dos verbs que podria expressar-se: "Va ser conjurada i bruta".

5. *antin y liR t'uRa ne*. Pels segments 10 i 11 caldria deduir que l'escrivà omití una R o escrigué una tu per R: *litu* per *liR* . En basc *handi* significa "gran": *liR* podria correspondre a lere, "passió (violenta)"; *urra(tu)*, "extenuar, fatigar"; *ne*, "de". El segment és un sintagma que explicita què feren i com. L'extenuaren... amb gran violència:"

6. *aRi kaR*. Antropònim Arri amb l'aposició *kaR* que significa cap (potser cavaller). El nom complet del cap i assassí era Arri Bin com es desvela en el segment 18. El nom Arri està documentat a la planxa de bronze de Betxí i el cognom Bin al cul d'un vas àtic de Sagunt.
7. *seken iusu*. Antropònim d'un dels quatre sicaris, Seken Iusu.

8. *atile beiu*. Antropònim d'un dels quatre sicaris, Atile Beiu. El nom Atile està documentat com a Atili en un pilaret votiu de la Muntanya Frontera prop de la Punta, i en la Roca Asseja, Atil.

9. *lauR iskeR kate*. El quart implicat era *Laur Isker* curiosament laur significa "quatre", en basc el verb *katea(tu)* significa "encadenar". El segment significa: LauR IskeR l'encadenà.

10. *b'an y liR bait[u] uRa ne*. En iber *b'an*, imperfet i complement directe. En basc *lir* podria correspondre a *lerra q*ue significa "esforç"; *bait[u]* (la i és tònica), en basc *bat(u)* "unirse, juntar-se"; *urra(tu)*, "extenuaren". *Ne*, "de". Tot el segment podria significar:"reunits li extenuaren els esforços".

11. *kaisan y liR bait uRa*. En basc *kasa(tu)* significa "llançar", *lerra*, "esforç"; *bat(u)* "units (la i és tònica)"; *urra*, "extenuar". Tot el segment: "llançaren l'esfroç units i l'extenuren".

12. *neida ilin iRe*. En basc *nahita* significa "volent, a propòsit"; *ele*, "lluita"; i *iRe*, "ira". Tot el segment: "la ira a propòsit de la lluita ".

13. *gutur*. En basc gutar significa "partidari, correligionari", millor que veure una relació amb el *gudari* actual. "Els correligionaris".

14. *bite [e]Ro kete [e]tine*. En euskera *bide* significa "camí", el verb *erro(tu)*, "arrelar, afiançar-se"; *etine* podria correspondre's amb el basc *eten* que

significa “trasgredir”. En iber *kete* significa “perquè”, valor de *te* i *ke*. Tot el segment: “perquè (els correligionaris) trasgrediren tots els camins.”

15. *eRa ti aRe*. És una perífrasi formada per *era*, que en basc *era(tu)* significa “programar, organitzar”, *erra(tu)* “errar”, *ti* deu ser el morfema de pariticipi, i *are* “encara”. *Are* forma part de l'expressió *are t’age*. Tot el segment: “encara organitzada”.

16. *kogor*. El verb basc gogor(tu) significa “enfortir” i l’adjectiu gogor, “ cruel”.

17. *ta ue ba [a]rt ia te*. En iber *ta* significa “per a”. En basc *uher* “pervers, perturbat”; *ba* és auxiliar passat de ia; *arte*, “trampa”; i *ihar(tu)*, “marrar, secar-se”. El segment significaria: “Va marrar per la trampa perversa”.
18. *aRi kaR bin y ligise*. En la primera part del segmet, s’especifica el nivell social i el nom de l’assassí: el cap *Arri Bin*. En basc *likis(tu)*, significa “embrutir-se”. I el cap Arri Bin s'embrutí (fer-se impur).

19. *iunstir laku*. Laku, justícia. És una invocació al magistrat de justícia Laku. El nom complet del magistrat és Laku Iltir com es desvela en el plom VII.

20. *botodaz e ai*. En basc *ahí(tu)*, significa “extingir, defallir”. Tot el segment “i assassinà el Boto”.

21. *el ke ai bar t’une ai*. La veu *sel* significa en iber “difunt”; *ke*, “que”; *ai*, assassinar; *bar*, “un”; *t’une*, “ pel racó “. Tot el segment: “que extenuà el difunt, l'extenuà en un racó”.

22. *uni [i]bei ke ai*. En basc *une*, “espai, racó”; ibei,"riu" en plural; *ai*, “extingir”, *ekin*, “ocupar-se’n (executar)”. El segment vindria a significar: “als racons del riu que l'assassinà.”

23. *an eR[e] ai*. En iber el morfema an indica el complement directe. En basc *erre* significa “cremar” i *ahi(tu)*, “extingir”. El segment és una perífrasi: “l'extingí cremat”.

24. *uni [i]bei ke ai*. Igual el segment 22: “als racons del riu que l'assassinà.”

25. *iunstir laku*. Laku, justícia. És una invocació al magistrat de justícia Laku. El nom complet és Laku Iltir com es desvela en el plom VII.

26. *us kei ke*. En basc *os(tu)* significa "robar. *Kei* en iber significa "afegir" i *ke*, "que". L'expressió significa: "afig que robaren".

27. *boto tigi*. Nom complet de la persona assassinada i incinerada, Boto Tigi.

28. *kei eti siaten se*. En basc *gehi* significa "afegir"; *eten*, "transgredir"; *setia(tu)*, "assetjar"; *se* "del seu". Tot el segment: "afig la trasgressió de l'assetjament ".

29. *uzda lari kau ne*. En basc *uzta* significa "collita"; *larri*, "trista"; *gau*, "nit" i en iber *ne*, "de". El segment: "trista collita de la nit".

30. *ban y iRe zu[–]lu*. La veu ibèrica *ban* significa "un/a"; *ire*, "ira"; i en basc *zulagailu*, "perforadora" potser "profunda". Tot el segment: "una profunda ira".

31. *bi t'iRo ke beten-se. Bi t'iro*, sintagma verbal en basc *bi(tu)* "reunir" i *hiro "carcoma", hiro(tu)* "corrompir", *ke*, "que"; i *beten*, podria correspondre a la veu basca *bete(du)* que significa "complir, executar". El segment significa aproximadament "de la carcoma que s'uní per matar-lo".

32. *uzke an y [e]R[e] lati*. En basc *uzkur* significa "sotmetre"; *erlatibo*, "relatiu"; *erre*, cremar"; *lati* podria correspondre al basc latz,"terrible, sever". La traducció aproximada:"severament sotmeteu-lo i cremeu-lo".

Proposta de traducció: (1 i 2) La ira contra els Boto. (3) La ira no esdevingué sola, (4) va ser conjurada i bruta. (5) L'extenuaren amb gran violència: (6) el cap Arri [Bin], (7) Seken Iusu, (8) Atile Beiu (9) i LauR Isker l'encadenà, (10) units li extenuaren els esforços, (11) units llançaren l'esforç i l'extenuaren (12) per la ira a propòsit de la lluita. (13) Els correligionaris (14) transgrediren tots els camins perquè (15) era organitzada, (16) cruel. (17) Va marrar per la trampa perversa. (18) El cap Arri Bin s'embrutà. (19) Laku, justícia, (20) assassinà el Boto (21) i extenuà el difunt, l'extenuà en un racó. (22) L'assassinà als racons del riu i (23) l'extingí cremat (24) als racons del riu i l'assassinà. (25) Laku, justícia! (26) Afig que robaren (27) a Boto Tigi, (28) afig la transgressió de l'assetjament. (29) Trista collita de la nit, (30) una profunda ira (31) de la carcoma que s'uní per executar-lo. (32) Sotmeteu-lo severament i cremeu-lo.

Plom VI de la Punta

La làmina de plom amb la inscripció VI de la Punta està deteriorada pels costats i per baix, tot i així podem saber que feia 140 mm de longitud per 42 mm d'amplària. Va aparèixer enrotllada al fons interior de la cràtera. La humitat acumulada al fons de l'atifell explica la pèrdua de la línia inferior, uns quatre segments, i part dels primers segments de les quatre línies que conserva la inscripció.

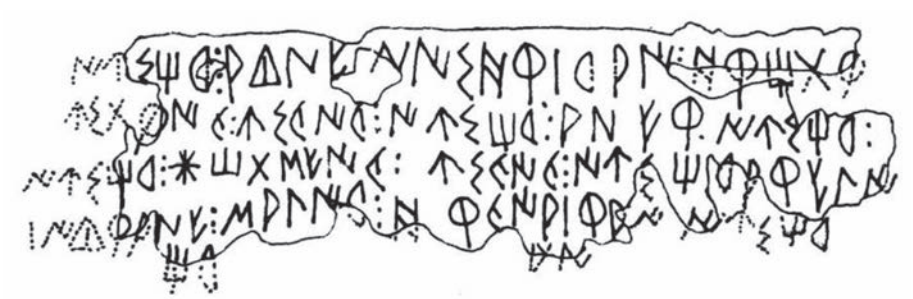

Orleyl VI

Transcripció Punta VI: ⋈ᛏᛊᛘᗡ ⁝ ᚹᗡᛘᚦ ⁝ ᛘᛘᛊᚻᚽᚹᛁᗡᚹᛘ ⁝ ᚻᚽᛘᛘᚷᚽ[-?] / ᛏᛊᚷᚽᛘᗡ ⁝ ᛏᛊᗡᚦᛘᗡ ⁝ ᛘᛏᛊᛘᗡ ⁝ ᚹᛘᚦᚽ · ᛘᛏᛊᛘᗡ ⁝ / ᛘᛏᛊᛘᗡ ⁝ ⁕ᛚᚷᛘᚦᛘᗡ ⁝ ᛏᛊᗡᚦᛘᗡ ⁝ ᛘᛏᛘᛊᛘᗡᚹᛚ ᚽᚦᛚᛘᚽ ⁝ / ᛁᛘᗡᚽᚹᛘᚦ ⁝ ᛘᚹᛚᛘᗡ ⁝ ᚻᚽᗡᛘᚹᛁᚽᚹᛘ ⁝ ᛘᛏᛊᛘᛊ / [tres o quatre segments perduts on es llig [ᛘᛏᛊ]ᛘᗡ i ᚹᛘ.]

Trasliteració per segments: (1) iustir (2) atune (3) nisoRbarai (4) oRtidaR (5) usdarike (6) uskeike (7) iustir (8) aneR (9) iustir (10) iustir (11) botodazeike (12) uskeike (13) iustiraReliR (14) baituRane (15) zalir (16) oRkeiabaRai (17) iustir [ ]

Anàlisi per segments:

1. *iustir*. Escriuen *iustir* i no *iunstir* que significa"justícia". M'incline a pensar que es tracta d'un error, si *iustir* no significa "just".

2. *a Tu ne*. La *a* és la preposició a avantposada al nom de la divinitat Tu, la venerada al santuari de la Muntanya Frontera[6]. La *ne* és la preposició "de". Els dos segments primers s'haurien d'interpretar: A la justícia de Tu.

[6] Civera, M. (201?): El santurari de la Muntanya Frontera. De Tu al Líber Pàter. Arse 4?.

3. *ni soRbar ai*. En basc *ni* és el pronom"jo"; el verb *sorba(tu)*, "invocar"; *ahi(tu)*, "extingir". El tres segments: "Jo invoco la justícia de Tu per l'assassinat."

4. *oRti daR*. En iber *orti* significa "anys" i el morfema *-dar* que substantivitza. El segment: "per a anys" significaria potser: enguany.

5. *usdar ike*. En basc *os(tu)* significa robar i amb *-dar* es converteix en nom, "el robatori". En basc el verb iker(tu) significa "reconeixer, investigar…". Investiga el robatori.

6. *us kei ke*. En basc els verbs *os(tu)* significa "robar", *gehi*, "afegir" i en iber la *ke* és "que". El segment que es repeteix en el plom V és: Afig que robaren.

7. *iustir*. Com el segment 1, *iustir* significa "justícia".

8. *an eR[e]*. En iber el morfema an introdueix un complement directe. En basc el verb erre (da, du) significa "cremar-se, exhaurir-se". Crema'l.

9. *iustir*. Com en els segments 1 i 7, significa"justícia".

10. *iustir*. Com en els segments 1, 7 i 9, significa"justícia".

11. *botodaz eike*. Antropònim Boto amb el morfema *–daz* de llinatge. En iber la i és tònica i en basc el verb *ekin* significa "ocupar-se'n". El segment diu: Ocupa-te'n dels Boto.

12. *us kei ke*. Com els segments 6 significa "Afig que robaren."

13. *iustir aRe liR*. Com en els segments 1, 7, 9 i 10, significa"justícia"; el verb *are*, "ser"; *lerra* per *liR*, "esforç". El segment diu: La justícia és vehement.

14. *baitu [u]Ra ne*. En basc *bat(u)* "units (la i és tònica)"; *urra(tu)*, "extenuaren". En iber *ne*, "de"; El segment significaria: "units l'extenuaren."

15. *zalir*. En iber *zalir* significa moneda o plata.

16. 1*or kei abar ai*. Assassinar per trenta monedes de plata.

17. *iustir*. Com en els segments 1, 7, 9, 10 i 13, significa"justícia"

Centre Arqueològic Saguntí.

Proposta de traducció: (1, 2 i 3) Jo invoco la justícia de Tu per l'assassinat (4) d'enguany. (5) Investiga el robatori. (6) Afig que robaren. (7) Justícia. (8) Crema'l. (9) Justícia. (10 i 11) Justícia, ocupa-te'n dels Boto. (12) Afig que robaren. (13) La justícia ha de ser vehement. (14) Units l'extenuaren (16) per trenta (15) monedes de plata. (17) Justícia [Justícia] [assassinaren].

Plom VII cara A de la Punta

La planxa de plom fa 233 mm de llarga per 67 mm d'ampla. Aparegué dins de la cràtera prop de la boca. Es trobà deteriorada en la part esquerra del lector en la cara A que afecta el text, no així en la cara B. En la transcripció he deixat un espai aproximat al que ocupaven els signes i segments desapareguts, els quals suposen entre un 10 o un 15 per cent de pèrdua de text.

Orleyl VII, cara A

Transcripció:

Trasliteració per segments: (1) [—] (2) *iunstir* (3) *atune* (4) *baRbinkeai* (5) *uskeike* (6) *iunstir* (7) *ba*[–/–] (8) *bototazeai* (9) *selkeaibartoneai* (10) *zanikeai* (11) *uskeike* (12) *auRun/ibeikeai* (13) *aneRai* (14) *zanibeiRai* (15) *lei-*

dazeai (16) *botodazte* (17) *bandakigi/baituRatite* (18) *isai* (19) *iltursaiRsai* (20) *aRikaRbinisai* (21) / *borarnyl[iR]* (22) [—]aRebinise (23) *kalaisebakaraturane (24) idaRartedaRa (25) azti[-----] (26) [kalas]ebakaRatuRane (27) iunsiryi (28) belezagineai (29) kaResxareaiti[--] (30) [-------]ton* (31) badaRatite (32) *uskeikeai* (33) *siai* / (34) *keitiatelu* (35) *aginiRte* / (36) *[----------]* (37) *[----------]se iagiginuRe* (38) *basiaukeku* (39) *kuRsiaukeku.*

Anàlisi per segments:

[—] El segment hagué de tindre quatre o cinc signes, l'últim dels quals acabava amb un traç vertical: ı, ᴗ, ᴍ. Atés el contingut de les defixions, podria haver estat Bototaz. El nom del llinatge del difunt.

2. *iunstir.* Li atribuesc el significat de "la justícia."

3. *a tu ne.* En iber la *a* és la preposició a. *Tu* és el nom de la divinitat advocada al santuari de la Muntanya Frontera. El morfema *ne*, ha de correspondre al genetiu. El significat del segment unit als anteriors podria ser: "Els Boto a la justícia de Tu. "

4. *b[a] arbin ke ai.* La ba és l'auxiliar de passat del verb basc *arbin(du)*, el qual significa "apurar, inquietar-se"; *ahi(tu)*, "extingir (assassinar)". Conjuntament formen una perífrasi que significaria aproximadament "va assassinaren amb pressa o apuradament". En iber *ke* és la conjunció " que"."que van assasinar apressuradament".

5. *us kei ke.* En basc os(tu) significa "robar"; gehi(tu), "afegir"; i ke, "que". El segment significar "afig que robaren".

6. *iunstir.* En iber,"justícia".

7. *ba[--/--].* Pordria ser el passat del verb *ai* que es repeteix en el següents segments.

8. *Botodaz e ai.* Boto amb el morfema de llinatge, els Boto. La e ha de ser la conjunció i. En basc ahi(tu), significa"extigir (assassinar)". El segment significa:"i va assassinar el Boto".

9. *sel ke ai bar tone ai.* En iber *sel* significa "difunt"; *ke*, "que"; *ai*, en basc *ahi(tu)* "extingir, assassinar"; bar, auxiliar verbal de passat o potser "el primer"; o *done(tu)*, "santificar"; Els verbs *ai* i *tone* formen una perífrasi que podria significar "enviar a l'altre món". El segment podria signifi-

car:"Va enviar a l'altre món el difunt".

10. *zani ke ai*. La veu *zani* podria correspondre a la basca *samin* amb el significat "amb còlera". En iber *ke*, "que"; i *ai*, extingir". El segment: "que assassinaren amb còlera (violentament)."

11. *us kei ke*. La tira és la mateixa que el segment 5: "afig que robaren".

12. *a[u] uRun ibei ke ai*. En basc *hau* és el pronom demostratiu"aquest". En basc *urrun* significa "lluny"; *ibai*, "riu"; *ke*, "que"; i *ai*, "assassinar". El segment: "que assassinaren aquest lluny del riu".

13. *an eR[e] ai*. En iber el morfema *an* indica el complement directe. En basc el verb *erre(du)* significa "cremar" i *ahir(tu)*, "extingir". El segment és predicat verbal: "l'extingiren cremat".

14. *zani [i]bei [e]R[e] ai*. La veu *zani* podria correspondre amb el basc *samin* amb el significat "amb còlera"; ibei-r, "el riu"; i ahí(tu), "extingir". El segment diu: "assassinaren cremat amb còlera al riu".

15. *leidaze ai*. Relacione la veu ibèrica *leidaze* (la *i* és tònica) amb el substantiu basc latz que significa "amargura, aflicció". El segment recalca: "amarg assassinat ".

16. *Botodaz te*. Boto amb el morfema -taz del llinatge i te que significa "per". El segment: "per als Boto".

17. *banda Kigi baitu [u]Ra ti te*. En basc banda ,"banda", Kigi o Gigi és el llinatge del difunt Boto Tigi; *batu* amb la i tònica,"reunida".; el verb *urra(tu)* significa "extenuar, fatigar". En iber *ti te* l'interprete "per tu". El segment diu: "la banda reunida Per tu extenuà Kigi."

18. *i sai*. En basc *hi* és el pronom tu; i en euskera *zai(tu)*, "passar-se'n". El segment significa: "Te'n passares".

19. *Iltur saiR sai. Iltur* és el nom del magistrat de justícia. En basc el verb *zai(tu)* significa "alterar, passar-se'n"; *zail* podria correspondre a *saiR* que significa "grup, colla". El segment el traduisc per: "Iltur (Belez), el grup se'n passà".

20. *ARi kaR Bin i sai*. A l'inici del segment s'especifica el nom complet del cavaller agressor: "Tu, kar Arri Bin. La resta del segment, en basc el pronom hi, significa "tu" i el verb basc zai(tu) significa, "passar-se'n".

El segment complet; "Kar (cavaller) Arri Bin, te'n passares."

21. *bor ar n y l[ir]*. En basc *bor* forma part de l'arrel de "dur, fort". En morfema ibèric *ar* el traduesc per al; n[e], "de"; l[ir] del basc lera "passió". El segment complet: "amb forta passió".

22. *[---]aRe bin ise. Are ise* podria correspondre al basc *izan ere*,"efectivament". El segment podria significar:"Efectivament ha sigut Bin" o "Bin està obstinat".

23. *kala ise ba kaR a t'uRa ne*. En euskera *kale*, "llogaret"; *hisia(tu)*, "obstinar-se"; *kaR* en iber "cavaller"; *a*, "a"; *t'uR*a de l'euskera *urra(tu)*, "trencar, desfer"; *ne*,"de". Proposta de traducció: El kar estava obstinat a desfer el llogaret.

24. *i daR arte daRa*. En euskera *hi*, "tu"; dar-dar "tremolor", *dar-dara*,"-vibració", *arte(tu)*,"intercedir, tranquil·litzar-se". Proposta de traducció:"Serena el teu tremolor".

25. *asti[-----]*. En euskera *asti* significa"temps lliure", però no disposem de suficient informació en el segment.

26. *[kala is]e ba kaR a t'uRa ne*. En euskera *kale*, "llogaret"; *hisia(tu)*, "obstinar-se"; *kaR* en iber "cavaller"; *a*, "a"; *t'uR*a de l'euskera *urra(tu)*, "trencar, desfer"; *ne*,"de". Proposta de traducció: El kar estava obstinat per desfer el llogaret.

27. *iunstir y i*. La veu *iunstir*,"justícia; *hi*,"tu"."La teua justícia"

28. *Belez agin [n]e ai*. [Iltur] Belez, nom del magistrat de Saiganda, i segurament el mateix Belez que ostentava el càrrec de *keR, Belez keReto* (qüestor) amb l'acabament amb to com *korotor* (el senador) de la inscripció bilingüe de Sagunt. En basc els verbs *agin(du)* significa "manar, prometre, oferir" i *ahi(tu)*, "extingir". Aquests dos verbs units per ne formen una perífrase amb un significat proper a "executa l'assassí. El segment és un clam fet a Belez: "[Iltur] Belez, ordena l'execució de l'assassí".

29. *kares dar e ai ti*: En iber *kares* és el plural de kar, "cap o cavaller" i la *-dar*, és la partícula nominalitzadora; *e*, "i"; i *ti* "per tu". En basc el verb ahi(tu) significa "extingir (eliminar)". El segment significaria: "elimina els caps."

30. *[----------]ton.* No hi ha suficients signes per emetre opinió.

31. *bada [a]Ra ti te.* En basc *bada* significa "doncs, aleshores, llavors"; el verb *ara(tu)*, "explora, escudrinya". En iber *ti* ha de correspondre al pronom " per tu" amb la preposició *te* (per). El segment significa: "aleshores investiga."

32. *us kei ke ai.* El segment significa: afig que robaren i assassinaren.

33. *si[a] ai.* La veu ibèrica *sia* podria correspondre al verb basc *ziha(tu)* que significa "cobrir de greix, congelar" i *ahí(tu)*, "extingir". Entenc que és una perífrase que podria significar "executar". El segment diria: "assassinaren en fred".

34. *kei ti Atelu.* En basc *gehi(tu)* significa afegir. La veu *ti*, "per tu". Atelu ha de ser el tercer dels anomenat en el plom V, Atile. El segment diu: Afig Atelu,

35. *akin iRte.* En basc el verb *agin(du)* significa "manar, ordenar" i *irten* com a adjectiu "atrevit". El segment podria tindre un significat semblant a "Ordenà decididament".

36. *[----------]*

37. *[----------]se.* No tenim prou elements per dir res.

38. *i a Gigi n'uRe.* En basc el pronom *hi*, significa "tu; a, "a"; Gigi, llinatge del difunt; n'uRe, en euskera urre, "or". El segment podria significar: tu a l'or del Gigi.

39. *ba sia [a]u keku.* La veu ibèrica *sia* podria correspondre amb el verb basc *ziha(tu)* que significa "congelar-se, solidificar-se, (embrutir-se)", ací en passat (*ba*). La veu *au* podria correspondre al pronom basc hau, "aquest, aquesta...."; i *ke(du)* "fumar (cremar)". El sintagma significaria aproximadament: "aquest va embrutir-ser cremant".

40. *kuR sia [a]u keku.* En basc el verb *kuri(tu)* significa "córrer" la veu *ziha(tu)* significa "congelar-se, solidificar-se, (embrutir-se)"; el pronom hau, "aquest..."; el verb ke(du), "fumar" amb el futur -ku. El segment significaria: "embruteix-lo cremat".

Proposta de traducció: (2 i 3) A la justícia de Tu. (1) El Boto (4) que van assassinar apressuradament. (5) Afig que robaren. (6) Justícia. (7 i 8) Van [robar] i

assassinar el Boto. (9) Va enviar a l'altre món el difunt (10) que assassinaren amb còlera. (11) Afig que robaren (12) que assassinaren aquest lluny, al riu, (13) l'extingiren cremat. (14) L'extingiren cremat colèricament al riu. (15 i 16) Amarg assassinat per als Boto. (17) La banda reunida per tu extenuà Kigi. (18) Te'n passares. (19) Iltur [Belez], el grup se'n passà. (20) amb forta passió. (21) Cavaller (kar) Arri Bin, te'n passares. (22) Bin està obstinat (23) El kar estava obstinat a desfer el llogaret. (24) Serena el teu tremolor (25) [——] temps lliure. (26) El kar estava obstinat per desfer el llogaret. (27) La teua justícia (28) "[Iltur] Belez, ordena l'execució de l'assassí, (29) elimina els caps (30) [—] (31) Aleshores, investiga (32) que robaren i assassinaren. (33) Assassinà en fred. (34) afig Atelu (35) Ordenà decididament". (36) *[———]* (37) *[———]se.* (38) Tu a l'or del Gigi (39) Aquest (Arri Bin) va embrutir-ser cremant, (40) embruta'l ràpid cremat.

Plom VII cara B de la Punta

La planxa de plom VII cara B té, òbviament, la mateixa superfície que la cara A; però la inscripció, a diferència de la cara A, està completa perquè el text està centrat, de manera que la part dreta de la cara B que està desfeta no afecta la lectura del text.

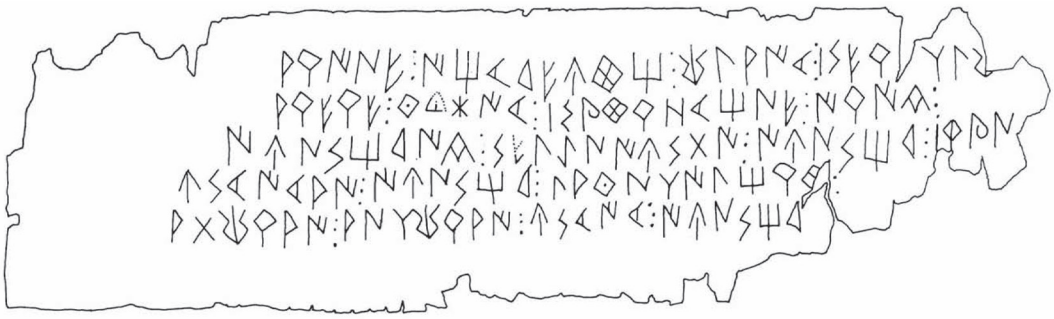

Orleyl VII, cara B

Transcripció: 𐬀𐬐𐬎𐬎𐬁 ⁝ 𐬎𐬜𐬊𐬊𐬉𐬐𐬜 ⁝ 𐬘𐬀𐬀𐬎𐬊 ⁝ 𐬍𐬁𐬐𐬘𐬀𐬘 𐬃𐬐𐬉𐬐 ⁝ 𐬐𐬄𐬎𐬊 ⁝ 𐬍𐬁𐬃 𐬀𐬐𐬐𐬇𐬜𐬎𐬁 ⁝ 𐬎𐬐𐬎𐬄 ⁝ 𐬎𐬉𐬎𐬜𐬊𐬎𐬄 ⁝ 𐬁𐬉𐬎𐬜𐬎𐬉𐬧𐬎 ⁝ 𐬎𐬉𐬎𐬜𐬊 ⁝ 𐬍𐬀𐬐𐬎𐬉𐬊𐬎𐬀𐬎𐬎 ⁝ 𐬎𐬉𐬎𐬜𐬊 ⁝ 𐬉𐬃𐬐𐬎𐬘𐬎𐬜𐬐𐬐 ⁝ 𐬀𐬧𐬘𐬐𐬀𐬎 ⁝ 𐬀𐬎𐬘𐬘𐬐𐬀𐬎 ⁝ 𐬀𐬉𐬎𐬊 ⁝ 𐬎𐬉𐬎𐬜𐬊

Trasliteració per segments numerats: (1) *aRine* (2) *itikereuteti* (3) *belaike* (4) *baseRylbeaReRe* (5) *kututaike* (6) *basbiteRoketine* (7) *iRika* (8) *iunstirika* (9)

selginiusdai (10) *iunstir* (11) *baRbin uskeikeai* (12) *iunstir* (13) *lakunyiltiRde* (14) *adabeRai* (15) *anybeRai* (16) *uskeike* (17) *iunstir.*

Anàlisi per segments:

1. *aRi ne.* En basc el verb *ari(tu)* en sentit predicatiu "ocupar-se'n". En iber *ne* és la preposició"de". El segment significa: "se n'ocupa de".

2. *Iti ker eute ti.* Iti (per Laku Iltir); el *ker* (qüestor?). En iber ti el traduesc com l'ablatiu de segona persona. La veu eute, la u marca el to, i ha de correspondre a la veu basca *eten* que significa "transgressió". El segment 1 i 2 signifiquen: "El qüestor *Iti* (Laku Iltir) se n'ocupa de la transgressió".

3. *bela ike.* En basc *bela egin* significa "fer-se a la mar"; *ike*, "tossal". El segment podria significar: "punjant al tossal".

4. *bas eR[e] ylbe aRe [e]Re.* La veu *bas* és l'auxilar verbal de passat en plural i el verb *erre* en basc significa "cremar". La veu *are* correspon al ari auxiliar basc, "ser o estar" i *erre* com hem dit, "cremar". La veu ylbe, y [e]lbe, ha de correspondre a la veu basca *alba.* El sintagma diu: "van cremar, doncs cremeu-los a l'alba".

5. *kutu ta ike.* La veu ibèrica *kutu* apareix al plom V (gutu) i s'ha relacionat amb el basc *gudari* en la inscripció Llíria XII (*kudua deisdea*). Si llegim *ta ike*, en basc *ike* " tossal". Aleshores podria significar "enfrontament al tossal".

6. *bas bite [e]Ro ke [e]tin [n]e.* La veu *bas* indica el passat en plural del verb *etine* en plural. En euskera *bide egin* significa "caminar", *ero(du)*, "matar"; *etine* podria correspondre's amb el basc *eten* que significa "trasgredir"; ne, "en". En iber *ke* significa "que". Significa " Van trasgredir i matar en el camí."

7. *iRi [i]ka.* En basc el substantiu *irri* significa "burla, risa". El sufixe *-ika* és el genitiu centre europeu, el traduïm per "propi de, de". El segment: "de la burla".

8. *iunstir ika.* En iber *iunstir* préstec del llatí, "justícia" i *-ika* sufixe de genetius com els formen el romanesos. El segment: de la justícia".

9. *sel Gi'n iust ai.* El iber *sel* significa "difunt"; *Gi* és el llinatge del qual procedeixen Tigi i els Kigi; *'n*, "de"; *iust*, "just"; i *ai* es correspon amb

el verb basc *ahi(tu)* que significa "extingir". El segment diu: "assassinaren el just difunt dels Gi".

10. *iunstir*. En iber *iunstir* préstec del llatí, "justícia".

11. *baR Bin us kei ke ai*. La veu *baR* indica el passat del verb *ai*, tot i que per la proximitat a ban (un) prodria significar"primer". Bin és el cognoms del responsable de la mort kar Arri Bin. En basc *os(tu)*, "robar"; kei, "afegir"; ahi(tu), "extingir". El segment significa: "Bin va assassinar i robar".
12. *iunstir*. En iber *iunstir* préstec del llatí, "La justícia".

13. *Laku y Iltir de*. Nom del magistrat que s'ocupa del cas. El segment significa: "per Laku Iltir".

14. *adaber ai*. En basc el verb *adaba(tu)* significa "arreglar" i *ahi(tu)*, "extingir". El segment significaria: "arregla l'assassinat.

15. *an ybeR[a] ai*. En basc aberas(tu) significa "enriquir-se" i ahí(tu), "extingir". El morfema an marca el complement directe. El segment significa: el mataren i s'enriquiren.

16. *us kei ke*. En iber literalment significa "afig que robaren".

17. *iunstir*. En iber *iunstir* préstec del llatí, "justícia".

Proposta de traducció del plom VII cara B de la Punta: (1 i 2) El qüestor *Iti* (Laku Iltir) se n'ocupa de la transgressió. (3) Pujant al tossal (4) van cremar, cremeu-los a l'alba (5) per l'enfrontament al tossal. (6) Van trasgredir i mataren en el camí (7) de la burla 8) de la justícia. (9) Assassinaren el just difunt dels Gi. (10) Justícia, (11) Bin va robar i asssassinar. (12) La justícia (13) de Laku Iltir (14) arregla l'assassinat. (15) El mataren i s'enriquiren, (16) afig que robaren. (17) Justícia.

Aproximació a la història de Boto Tigi

Boto Tigi com indica el seu cognom era membre del llinatge dels Gi i dels Ti. Els Gi formaven part de la elit arsetana com deduïm per la nombrosa informació que disposem dels seus membres, els quals s'escampaven des del territori d'Arse fins a Pech-Mahó i Ensérune (Roselló francès) i també pels càrrecs de responsabilitat política que ostentaren a Arse alguns dels seus familiars des del període ibèric fins a l'Imperi.

El nom Boto el tenim documentat com a Bodu a la defixio del Pujol de Gasset, al plom Sagunt 35 i segons Fletcher i Silgo a Ensérune B.1.357 i Montlaurés B.4.9. Més documentació tenim dels Gi, la qual passe a exposar. En principi parlaré dels llinatges més primitius, si per tal entenem que Gi és el nucli del sintagma per passar després a les branques familiars complexes: els Tigi i els Bigir.

El nom Gi està documentat en un grafit d'Ensérune del segle IV-III aC: el difunt Gi Der; al plom del castell de Palamós s'esmenta un BeR Kis; als ploms de Pech Mahó (Sigean, França) es documenten el keR Gis Bon i Iltir Gin; Gi Der Der fou magistrat d'Arse com veiem en les hemidracmes del segle IV-III aC; aquest o un fill seu amb el mateix nom, Gi De De, visqué en la segona meitat del segle III aC, el qual fou seguidor de Babe Tibo contra els cartaginesos i els seus seguidors de Leiria, per això el criticaren per malgastador i bevedor en la inscripció Llíria VIII sobre un lebes; la inscripció Llíria XV en un càlat ens fa saber que fou l'urna cinerària de Gi Bez; el càlat de la inscripció Llíria XXII contenia mercaderies per a Tir Gigi; en un plom procedent del Fòrum Senatorial de Sagunt apareix el kaR Gigi; el keR Gis, Gi Iltun i el ker Gi Is s'esmenten com a difunts en la relació del plom recuperat en la serra d'Enguera; un Gi Gur apareix en el plom de Yàtova; en la inscripció del plom II cara B de la punta s'esmenta el difunt Gi Sosin i Begon Gi; Be Gis fou el dedicant de l'estela funerària del ker Leis recuperada al Castell de Sagunt; un Gi i un Gi Lo foren els fabricants de les rajoles que s'empraren en la construcció del Teatre Romà de Sagunt en la segona meitat del segle I. D'aquesta informació podem inferir que els Gi formaven part de l'elit ibèrica de la polis de Saiganda, que formaven part del senat d'Arse i en època imperial eren membres de la cambra alta o decurial de la ciutat de Saguntum.

Dels Tigi tenim documentades les següents persones: al plom (albarà) de Sagunt escrit en grec jònic dels segle V-IV aC s'esmenta A[i]u Tigi i al plom escrit en iber de Sagunt (GV 02/UE 2065-265) del segle IV aC torna a aparèixer [A]iu Tigi; als ploms de Pech Mahó (Sigean, França), no allunyat d'Ensèrune, en un apareix Bils Tigis i en un altre Tigir Bin.; al plom de la Balaguera (Pobla Tornesa) figura Dungi Tigi; al grafit dels murs de Molins Nous (Tarragona) documentem Tigi Ge; a la inscripció funerària de convent de la Trinitat de Sagunt documentem Olor Tigir, fill de Tigir el sever, un personatge importantíssim perquè de fet li fa el túmul Eder Ildu al meu entendre el pare d'Ede Kon; a l'estela Civit (Tarragona), Tigir SigoR. És interessant adonar-se que als ploms de Pech Mahó es documenten els llinatges Tigir i Bin, és a dir un membre familiar de Boto Tigi i un membre de l'assassí, Arri Bin; fet que recolza la familiaritat dels Boto i dels Bin.

Dels Bigir tenim documentats: Ars Bigis, magistrat d'Arse que emeté hemidracmes entre els segles IV i III aC; al plom d'Ullastret apareix Bigil DiRs del segle IV-III aC; al vas dels escrits, Llíria XL, es documenta el kaR Bo Bigir i el mateix personatge a un fragment de ceràmica de Llíria; a l'estela de Cabanes documentem Iltir Bigir.

Sobre Arri Bin, el que preparà la mort de Boto Tigi, sabem que en el moment del crim era kaR, paraula que traduïm per cavaller (militar, guerrer, o un altre terme d'aquest camp semàntic). L'estirp del Bin i la dels Gi formaren el llinatge dels Bigir i la parentela es corrobora també en Tigir Bin del plom de Pech Mahó (França). Sobre els Bin tenim documentats: Bin gravat a l'eskyphos del Grau Vell; l'oretà Bi Bagon a la inscripció de Bicorp; kaR Bi Bekor al vas dels escrit de Llíria XL; Ian Bin fou el difunt a la inscripció funerària recuperada al Castell (Arse) dels segles II-I aC. De tot això podem dedudir que Boto Tigi, víctima incinerada, i Arri Bin, inspirador de l'assassinat, podrien haver estat familiars.

Boto Tigi visqué entre finals del segle IV aC i principi del III aC; és a dir, era contemporani del comerciant Aiu Tigi de Saiganda i d'una generació o dues major que el magistrats arsetans Gi Der Der i Ares Bigir. I la seua història estigué ben viva en els arsetans del segle III aC com Olor Tigir que era fill de Tigi el Sever. Hipotèticament relacione Boto Tigi amb Tigi el Sever, pare d'Olor Tigir de la inscripció saguntina. De ser així, el sobrenom de Sever ens indicaria el seu caràcter i potser explicaria la conspiració encapçalada per Arri Bin per eliminar-lo.

Com revela la sepultura de Boto Tigi, aquesta important persona vivia a l'òppidum de la Punta i des del tossal, que se situava a l'est de la Vall d'Uixò prop de Xilxes (a uns vint quilòmetres de Saiganda), gestionava les seues terres i els seus negocis al mateix temps que ocupava probablement càrrecs de responsabilitat a Arse. La balança de plata amb els ponderals, la qual formava part de l'aixovar de la sepultura, reforça la tesi que era un ric propietari i comerciant. En el seu temps hagué de ser la persona més distingida de la zona del Belcaire. Pot ser no és circumstancial que la paraula ibèrica Gi, en la qual es denomina el seu llinatge, faça referència al valor d'un dracma. La documentació exposada sobre els Tigi confirma que el territori de la polis sagantea s'estenia, com a mínim, fins a l'Udiba (ara Millars) i el fet que els familiars estiguen assentats al llarg de la costa des de Saiganda a Ensérune reforza la tesi que era membre d'una estirp de comerciants.

Per les inscripcions de les tres defixions recuperades amb l'urna cinerària, sabem que a Boto Tigi el mataren un dia que, potser des de Saiganda, tornava a la Punta. Era poqueta nit i, en arribar al riu, al peu del tossal de la Punta,

l'aturaren a la força, iradament, una colla formada o contractada per quatre persones: Arri Bin, Seken Iusu, Atile Beiu i Laur Isker. Tot i que Boto es defensà l'atacaren violentament i l'escanyaren, li robaren el que portava i el cremaren. Els sacerdots acusen com a responsables Arri Bin i Atile Beiu, fet que ens permet deduir que les desaveniències entre Boto i Arri eren públiques. Segons els tres oficiants, l'assassinat va transgredir totes les normes i invocaren la justícia de Tu (divinitat solar del santuari de la Muntanya Frontera i assimilada al romà Liber Pater) i conjuraren la justícia dels magistrats Laku Iltir i Iltur Belez perquè el responsable fora cremat, atès que havien cremat Boto Tigi. Els sacerdots no contaren els motius pels quals Arri Bin preparà la mort de Boto Tigi; ara bé la familiaritat dels Tigi i el Bin ens inclinen a pensar que l'odi entre ells fou desencadenat per problemes hereditaris o/i de competència comercial.

Boto Tigi pertanyia a una família que s'assentava a nuclis poblacionals de la costa nord-oriental de la Mediterrània des de Saiganda fins al riu Erau al Rosselló (ara francés). Aquest fet i que les cràteres funeràries foren realitzades per un mateix artista complementa la informació de la carta d'Empúries de finals del segle VI aC en la qual un comercial ordenà al patró d'un vaixell que s'adreçara a Saiganda i entrara en contacte amb el sagandeu Baspe per negociar amb vi i possiblement amb l'oli, atès que abunda en la relació de Saiganda amb les poblacions del Rosselló sens dubte en contacte amb Marsella. La documentació sobre els Gi, Tigi i Bigir evidencia que la ciutat de Saiganda mantenia relacions comercials entre les elits socials de Saiganda, Tarraco, Ullastret i Pech-Mahó en els períodes ibèrics antic i mitjà, és a dir, reforça la tesi que Saiganda formava part de la ruta comercial grega durant l'ibèric ple.

El ritual d'incineració: escena dels oficiants i del grifó

Segons Aranegui una de les escenes representa tres joves abillats amb himations (una mena de mants que cobreixen el cos) i porten a les mans uns discos decorats amb aspes i punts. Al meu entendre, tenint en compte que la cràtera va ser un vas molt emprat a Grècia i al llarg de tota la ruta comenrcial grega per a urna cinerària, el tres personatges representants en una de les escenes amb mants i caperulles podrien representar els sacerdots que oficiaven el sepeli. Aquest fet en l'encineració de la Punta pot explicar que foren tres els atifells de l'urna, tres els ploms que es dipositaren en l'urna durant el sepeli i tres els escrivans de les defixions. Això explicaria el ritual del sepeli i els textos en introduïrien en la llengua i funció dels oficiants:

El sacerdot autor del plom V cantà en la cerimònia de la ira contra els Boto, recorda que Boto Tigi va ser abordat amb forta violència una nit en

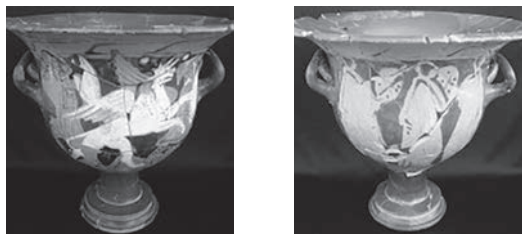

Fotografia de la cràtera de l'una II de la Punnta, Museu de Borriana.

creuar el riu (segurament el Belcaire) i en l'ascens al tossal de l'oppidum per quatre personatges importants: el kar Arri Bin, Seken Iusu, Atile Beiu i Laur Isker. Li robaren els diners, l'assasinaren i el cremaren. El sacerdot demanà justícia al magistrat Laku [Ilti].

El sacerdot autor del plom VI invocà Tu, déu que rebia culte al santuari de la Muntanya Frontera i que fou assimilat al Liber Pater. Cridá a la justícia perquè creme qui va robar i assassinar Boto Tigi per trenta monedes de plata.

Els sacerdot del plom VII (en la cara A) comença adreçant-se a la justícia de Tu i explica que amb violència assassinaren el Boto Tigi en creuar el rierol i disposar-se a pujar al tossal, i li robaren el que portava damunt. Acusa en primer lloc al kar Arri Bin i en segon lloc a Atile Beiu. Apel·la a la justicia del magistrat Iltur Belez i l'encoratja perquè execute els culpables i li diu que el sèquit fúnebre ho acceptarà. En la cara B exposa que els transgressors se'n passaren perquè van assassinar, robar i s'enriquiren. Explicita que de la investigació del cas se n'encarrega el magistrat Laku Iltir i és partidari de cremar els agressors, perquè van cremar Boto.

Entenc que els oficiants d'una de les escenes de la cràtera n'eren tres i es disposen en triangle, com segurament es posaven en el ritual d'encineració. Porten una caperulla xicoteta lleugerament caiguda cap endarrere com es representen a exvots i relleus. Van abillats amb unes túniques amples, més que himations, que els cobreix des del coll als peus i porten a les mans uns discos, diguem objectes redons, potser espills vistos per darrere, amb una creu enmig i amb un punt a cada quart com a abstracció del reflex.

La segona escena és també un prototip d'escena funerària. Es representa un grifó o griu, animal mitològic que és en la meitat davantera àguila i en la part posterior lleó. És a dir, el grifó està format pels dos animals considerats el rei del cel i el rei de la terra. En conseqüència era considerat un animal noble que habitava als hiperboris i es conta que Apol·lo hi anà i n'ensinestrà

un, el qual arrossegava el carro del sol. Les narracions mitològiques relaciona el grifó en la custòdia de l'or, de tresors en general i dels difunts. Aranegui interpreta l'escena del grifó com un enfrontament de la bestiola d'Apol·lo amb els arimaspes (éssers bel·licosos d'un sol ull), dos enfrontant-se-li i un caigut derrotat. Els arimaspes representats visten túnica curta, pantalons i malles, porta capell frigi i van armats amb espasa i escut escotat. Entenc que el grifó ocupa la part central de l'urna cinerària com a ésser defensor dels difunts i portador de llurs ánimes al món dels morts. De manera que els guerrers dels costats representen els que no respecten la memòria dels morts (potser els que provoquen la mort), de manera que el personatge caigut entre les cames del grifó està sent defensat dels atacants. La cràtera d'Ensérune del mateix autor que l'urna de la Punta, *retorted eye painter*, reprodueix el mateix tema amb la diferència que un dels guerrers va a cavall. El tema del grifó lluitant contra els arimaspes era recurrent en les cràteres funeràries. Sabem que el pintor de les cràteres àtiques repetia industrialment els temes, de no ser per això diríem que la cràtera de la Punta fou pintada expressament per l'assassinat de Boto Tigi perquè el difunt defensat pel grifó podria ser Boto Tigi i els dos guerrers que s'hi enfronten podrien ser els dos màxims responsables de la mort de Boto Tigi: Arri Bin que preparà maliciosament el crim i Atile Beiu que inicià el funest atac. En qualsevol cas, els Tigi trobarien molt apropiat el tema reproduït en la cràtera per guardar les cendres de Boto Tigi.

Amb el grifó de la cràtera de la Punta del segle IV aC comencem a documentar Arse la mitologia grega en temes funeraris. En la cràtera representen el grifó custodiant el difunt i també la seua riquesa o tresor, present en la balança i els ponderals que es trobaren en l'urna. Recordem que els assassins de Boto també robaren (*us kei ke*). Aquests fets ens confirmen la devoció dels Tigi, membres de la magistratura d'Arse, a Apol·lo i la vigència de la mitologia apol·línia recreada en l'urna cinerària de Boto Tigi. El grifó aconseguí a Sagunt la màxima popularització en el timpà del temple del Fòrum Senatorial dels segles I aC-I dC on arrossegava el carro d'Apol·lo, la divinitat màxima de Saiganda aC, que transporta el sol des del matí a la nit.

Comentari dels textos de la sepultura II de la Punta

El procés d'anàlisi que he aplicat ens proporciona una proposta de traducció comprensible i versemblant. Certament, no té el nivell que exigiríem a les traduccions de les llengües vives; però ens permet coneixer els protagonistes dels fets, els fets esdevinguts i la finalitat del missatge com mai no s'havia aconseguit. De ser així, comencem a explorar la cultura dels ibers i a conèixer la seua història a partir dels seus propis textos.

La divinitat i els sacerdots. El déu invocat és Tu, assimilat al Liber Pater romà, la qual disposava del santurari al cim de la muntanya Frontera.[7] Els sacerdots invoquen Tu, talment com si actuaren en el seu nom, com a ministres seus en la terra, molt semblant a com ho fan a déu els cristians actuals. És a dir, la divinitat Tu regeix la parcel·la del món des de"l'Olimp" i, atès que la seua voluntat és imprevisible, no es posa en dubte que el seu poder es manisfestarà en forces de la natura i energies suprahumanes. El grifó de les pintures de la cràtera ens aproxima a una altra divinitat, Apol·lo, déu màxim de Saiganda, atès que el grifó és qui arrossega el carro del déu com veiem en el frontó del temple del Fòrum Senatorial situat al Castell de Sagunt. En la mitologia grega també es relaciona amb la defensa dels tresors i dels difunts, i en la romana s'associa a Némesis, la deessa de la venjança.

La imatge pintada a la cràtera amb els tres oficiants, els tres ploms, els tres autors dels textos, i els tres atifells ens permet assegurar que en la incineració d'un personatge important participaven tres sacerdots. No sabem els noms, però sabem com vestien, que presidien la cremació, que redaven les defixió funeràries, que les llegien públicament, que les col·locaven entre les cendres de l'urna amb els estris que identificaven el difunt. El seu anonimat i al mateix temps el seu protagonisme ens porta a deduir que actuen com a ministres de la divinitat, com a membres d'un col·legi religiós. Això ens porta a afirmar que, almenys per al període ibèric ple, la societat ibèrica disposava d'estaments religiosos cultes, els quals gaudien d'una alta consideració social, tant que els sacerdots del sepeli s'atreveixen a encoratjar i marcar les passes dels magistrats.

La justícia (*iunstir*). Els textos de la Punta ens permeten afirmar també que els ibers d'Arse disposaven d'un executiu amb uns responsables de la judicatura, certament membres de l'elit social. A la fi del segle IV aC els magistrats de justícia eren Lako Iltir i Iltur Belez. Tot i que el nivell de lectura aconseguit no ens permet definir-ho, tot sembla indicar que els magistrats de justícia exposaven la sentència i la resta del senat (siguici) corroborava o no el veredicte. La justicia tenia en compte l'agravant de la ira i la traïdoria que ampliaré en el paràgraf següent. Pels segments en què els sacerdots recomanen als magistrats que, si els assassins havien cremat la víctima, havien de cremar-los, sabem que en la societat arsetana s'aplicava, potser entre d'altres, la llei de Talió. La *lex talionis* és un principi antiquíssim de justícia retributiva que consistia bàsicament a sancionar el mal comés amb la imposició d'una sentència semblant al delicte, d'ací el nom llatí *talis-e* que significa tal o semblant. Res estrany perquè al Còdic d'Hammurabi, en la babilònia

[7] Civera, M. 8...):"El santurari de la..." Arse... Centre Arqueològic

dels segle XVIII aC, hi ha alguns articles que apliquen la reciprocitat: Llei 195: si un fill colpejava el pare, li havien de tallar les mans. Llei 196: Si un home lliure buidava l'ull d'un altre home lliure, la pena era perdre un ull. També a la llei mosaica, al Pentateuc, entre el segle II i el I mil·lenni aC, en els llibres Èxode (21: 23-25), Levític (24: 18-20) i Deuteronomi (19:21), veiem que la Llei de Talió estava en vigència. En la Llei romana de les Dotze Taules del segle V aC, en la taula VIII s'exposen normes inspirades en la Llei de Talió. Tot i que el Cristianisme refusà la llei de Talió a partir del Sermó de la Muntanya, és popular el principi de la llei amb l'expressió: qui la fa la paga (versió moderna d'ull per ull i dent per dent) que apliquen els partits i els governs actuals en la política.

La textualitat funerària. Cal dir en principi que els textos de la Punta estan molt ben escrits: caligrafia perfecta, segments puntejats, llenguatge dual i amb una extensió considerable (un centenar de segments, unes vint-i-dues línies). L'anàlisi de les tres inscripcions ens permet apropar-nos a l'ús de l'iber dels sacerdots-escrivans-oficiants: El text del plom V era loquaç i era hàbil en l'escriptura perquè escrivia segur, regular i amb un estilet fi. Utilitzava una caligrafia neta, ben ordenada i de traç recte com ϟ, si bé tendia a redonejar els angles de la a, r, ke. L'escrivà del plom VI havia de ser el més major perquè no mantenia la línia tan recta i emprava un estilet gros, també perquè emprava la caligrafia de traços arredonits en els signes: D, ɑ, P, φ, l'estètica dels quals és més antiga que la de traços rectes, i emprava el signe ⵉ. Era el més parc en paraules i, de fet, el text és el més curt. El del plom VII era el més prolífic dels tres i potser el més jove, atès que utilitzada la caligrafia més rectilínia i neta. És també el sacerdot que escriu el text més llarg, empra les dues cares del plom i redacta 40 segments per la cara A i 17 per la cara B, en total 57 segments. És el conjunt de textos sobre un difunt més llarg escrit en iber.

Els textos funeraris ibèrics podem classificar-los en: inscripcions sobre ploms del període ple, textos curts sobre pedra en esteles o túmuls del període ibèric baix d'influència romana, i textos curts sobre objectes dels rituals o del món funerari. Ara ens interessen els textos dels plom de l'urna II de la Punta, les quals ens permeten conèixer un poc més la textualitat funerària. Quan vaig estudiar l'estela funerària de Sinarcas, datada en el segle II aC, vaig adonar-me que es repetien determinats sintagmes, concretament de *seltar ban doi* que actuava a manera de final de vers la rima *–oi* de la veu *doi* (sepultura), i allò em portà a pensar en el caràcter poètic del text.[8] En les inscripcions de la Punta els textos són bàsicament narratius, però mantenen

[8] Civera, M. (20...):"L'estela ibèrica de Sinarcas", pp. 17-28, Arse 50, Centre Arqueològic de Sagunt.

també l'acabament rítmic, en aquest cas en *ai* (extenuar o assassinar). Si a això afegim que la cerimònia d'encineració l'exerciren tres sacerdots, cal pensar que cada oficiant cantava el seu text pausadament i cada segment (salm) acabat en *ai* era repetit a manera de coro. Ben probablement la rima de cada salm, el *doi* en el soterrament de Sinarcas o l'*ai* en l'encineració de la Punta, eren les antífones acordades abans d'entonar els salms.

En el plom VI, en els segments 15 i 16 se'ns revela el penúltim salm: *zalir or kei abar ai*, la qual he traduït quasi bé literal per"assassinaren per "trenta [monedes] de plata". L'esment concret del sintagma nominal"trenta monedes de plata (*zalir or kei abar*)" fa pensar que a Boto li robaren (*us*) trenta monedes de plata; però no té molt de sentit que Boto portara damunt exactament trenta monedes de plata, les quals, si eren dracmes, eren molts diners. Atès que Arri Bin era *kaR* i no li mancaven els diners, cap entendre que es tractava d'una expressió metafòrica per referir-se a la traïdoria que suposà assassinar un conciutadà i, ben probablement, familiar. No pose en dubte que a Boto Tigi li robaren els diners que portava damunt perquè el sintagma és clar (*us kei ke*,"afig que robaren"), però en qualsevol cas cal suposar que en portava damunt molts menys que trenta monedes de plata. L'expressió"trenta monedes de plata" havia de ser una frase feta i, de ser així, ens endinsa en l'ús del llenguatge figurat dels ibers i perquè dóna la circumstància que es tracta d'una expressió que, passant pel Nou Testament, ha arribat als nostres dies,"vendre algú per trenta monedes de plata". Que els ibers empraven una frase feta que ha arribat als nostres dies és un descobriment extraordinari que evidencia la proximitat de la llengua i la cultura ibèrica.